

15

**Millî
Mücadele Döneminde
Hatay**

**Hatay
During
the National Struggle**

Mahmut Bolat

Millî Mücadele Döneminde Hatay

Mahmut Bolat*

Özet

Sahip olduğu zenginlik ve stratejik önemi dolayısıyla birçok milletin sahip olmak istediği Hatay bölgesi bu özellikleri ile tarih boyunca birçok mücadeleye sahne olmuş ve I. Dünya Savaşı sırasında da İngiliz ve Fransızların Ortadoğu'daki hakimiyet mücadelesinde Fransızların payına düşen bölge için yapılan mücadele, Savaşın statik bir hal aldığı son dönemlerde bile olanca hızıyla devam etmiştir. Buradaki mücadelede 7. Ordu komutanı olarak bulunan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu içlerine doğru ilerlemeye çalışan İngiliz ve Araplardan kurulu müttefik güçlerinin ilerleyişini Halep'in kuzeyinde Haritan'da, 26 Ekim 1918'de yaptığı başarılı savunma ile durduran kişi olmuştur. Bu Osmanlı Devleti adına, I. Dünya Savaşı'nın son başarılı muharebesi olarak kayıtlara geçmesi yanında bu sınır, ileride Misak-ı Millî'de yer bulacak olan bu bölge için belirlenen sınırlarımızı da oluşturmuştur. Hatay, Mustafa Kemal Paşa'nın tüm girişimlerine rağmen, Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı'nın lağvedilmesi ile bölgeden ayrılması sonrası, İtilaf güçlerinin işgaline uğramıştır. Bununla birlikte Hatay için yapılan mücadele durmamış, Mustafa Kemal Paşa'nın aldığı tedbirler ve bölge halkının direnişi ile yerel düzeyde devam etmiştir. Bölge halkının oluşturduğu çeteler, Antakya ve Reyhaniye'de kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından sürdürülen mücadele ile Fransız ve onların himayesi altındaki Ermenilerin işgaline karşı direniş gösterilmiştir. Hatay, 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması ile Türk toprakları dışında bırakılmak zorunda kalınmakla birlikte buradaki mücadele durmamış, Hatay'da etkili olan siyasal otorite ve güçlerin refakatinde, "Antakya-İskenderun Yurdu Cemiyeti" ve "Altınöz Gazetesi" gibi vasıtalarla, Hatay'ın Türkiye'ye bağlanması için yapılan, siyasi ve kültürel mücadele Türk Millî Mücadelesi döneminde devam ettirilmiş ve bölge insanının kurtuluşa dair umudu canlı tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Antakya-İskenderun Yurdu Cemiyeti, Hatay, İskenderun Sancağı, Mustafa Kemal Paşa, Tayfur Sökmen

* Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, bolatmahmut[at]gmail.com, ORCID: 0000-0003-2276-6018

Hatay During the National Struggle

Abstract

The Hatay region, which many nations wanted to own because of its wealth and strategic importance, has been the scene of many battles throughout history and during World War I, the struggle for the region, which fell into the hands of the French as part of the Anglo-French struggle for supremacy in the Middle East, continued in full force even in the last stages of the war, when it seemed to lose steam. Mustafa Kemal Pasha, who was commander of the 7th Army during the battles fought here, was the one who, with his successful defense at Haritan, north of Aleppo, on October 26, 1918, halted the advance of the Allied forces, consisting of British and Arab troops, who were trying to advance into the heart of Anatolia. This was the last successful battle of World War I for the Ottoman Empire, giving a final shape to its southern borders, to be later incorporated into the territories determined by the National Pact. Despite Mustafa Kemal Pasha's efforts, Hatay was occupied by the Entente States after the Group Command of the Blitz Armies was disbanded and left the region. However, the battle for Hatay did not stop and continued at the local level, led under the guidance of Mustafa Kemal Pasha and the resistance of the people in the region. The gangs formed by the locals and the Associations for the Defense of National Rights, established in Antakya and Reyhaniye, resisted the French occupation and the Armenians who were under their patronage. Although Hatay had to be excluded from Turkish territory with the Ankara Treaty of October 20, 1921, the struggle there did not stop through the political and cultural struggle for the annexation of Hatay to Türkiye, and was continued during the period of the Turkish National Struggle, with means such as the "Antakya-Iskenderun Homeland Society" and the "Altınöz Newspaper", accompanied by the political authorities and forces influential in Hatay, and the hope of the people of the region for liberation was kept alive.

Keywords

Antakya-Iskenderun Homeland Association, Hatay, Sanjak of Iskenderun, Mustafa Kemal Pasha, Tayfur Sökmen

1. Giriş

Anadolu'nun güney sınırları ve Ortadoğu, tarih boyunca stratejik konumu ve zenginlikleri ile ilgi çekmiş ve buraya sahip olmak isteyen milletlerin mücadelelerine sahne olmuştur.

I. Dünya Savaşı sırasında da çatışma ve görüşmelere konu olan bölge üzerinde, savaş sonrasında müttefikler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları önceden bir çözüme kavuşturmak ve ittifakı ayakta tutmak amacıyla paylaşım anlaşmaları yapılmıştır.¹

Bu anlaşmalardan birisi olan ve İngiltere ile Fransa arasında yapılan "Sykes-Picot Anlaşması" ile çevre illerle birlikte Hatay bölgesi de Fransızların payına düşmüş, I. Dünya Savaşı sonunda öncelikle İngilizler tarafından işgal edilen bölge, daha sonra Suriye İtilafnamesi ile Fransa'ya devredilmiştir.

I. Dünya Savaşı'nın sonlarında Suriye-Filistin Cephesinde 7. Ordu komutanı olarak bulunan Mustafa Kemal Paşa, bu cephede 26 Ekim 1918'de Haritan'da, İngiliz ve Araplardan kurulu müttefik güçlerini yenilgiye uğratarak Osmanlı Devleti adına, I. Dünya Savaşı'nın son başarılı muharebesini yapmış,² müttefik güçlerin Anadolu'ya girişlerini önlediği gibi, Hatay bölgesinin de Misak-ı Millî sınırları içerisinde kalmasını sağlamıştır.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi ile İtilaf devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki silahlı mücadelenin durdurulması sonrası Yıldırım Ordular Grup Komutanlığına atanan Mustafa Kemal Paşa, bu dönemden itibaren, bölgenin işgale uğramaması ve olası bir işgale karşı direnmesi amacıyla gerek yerelde ve gerekse de hükümet nezdinde girişimlerde bulunmuştur.³

"Türk Millî Mücadelesi Döneminde Hatay" başlığını taşıyan ve nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi metodu kullanılarak hazırlanan çalışma; 1918-1923 yılları arası Hatay'da, başlangıçta işgale direniş, Ankara Antlaşmasından sonra da Lozan Antlaşmasına kadar, Türkiye'ye yeniden bağlanma mücadelesini, bir bütün olarak, telif ve tetkik eserler, arşiv belgeleri kullanılarak açıklamayı hedeflemiştir.

2. Mondros Mütarekesinden Manda İdaresinin Kurulmasına İskenderun Sancağı (1918-1920)

Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Ordular Grup Komutanlığına atandığında, Alman subaylarının "Artık harp bitmiştir" şeklindeki sözlerine karşılık "Onlar için harp bitmiş olabilir. Bizim için yeni başlıyor" demişti. Bu söz o dönemde Hatay için de önem kazanmıştır. Çünkü I. Dünya Savaşı sırasında kaybedilmemiş olmasına rağmen Mondros

¹ William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Türkçesi: Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s. 181.

² Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, 4. Baskı, İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968, s. 25,30; Cemal Kemal, "Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne Tepkisi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46, 2010, s.368-369; Yavuz Abadan, *Mustafa Kemal ve Çetecilik*, 2. Baskı, İstanbul: Varlık Yayınları, 1972, s.87-88.

³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, C. II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997, s.117.

Mütarekesi sonrası anlaşmaya aykırı olarak, önce İngiliz ve daha sonra da Fransız işgaline uğrayan bölge için o dönem, Mustafa Kemal Paşa tarafından başlatılan ve O'nun ömrü boyunca sürdüğü ve ölümünden sonra 1939 yılında tamamlanan mücadele başlatılmıştır.⁴

Mütarekenin hemen sonrasında, Mustafa Kemal Paşa bölgede yaşanan ve yaşanabilecek olaylara karşı birtakım tedbirler almıştır. Bunların arasında özellikle gençlerden oluşan bir ordu kurulması, jandarma güçlerinin takviye edilmesi, fazla ve terhis edilecek askeri kuvvetlerin elinde bulunan askeri teçhizatın, Torosların kuzeyine nakli gibi faaliyetler, bir direnişe ve bu direniş için gerekli olan donanımın sağlanmasına yönelik alınmış tedbirlerdi.⁵

İtilaf kuvvetleri, Mütarekenin hemen ardından Hatay bölgesinde faaliyete geçmiş ve Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı'nın 31 Ekim 1918 tarihli raporunda belirtildiğine göre İngilizler, 31 Ekim günü Reyhanlı'ya bir İngiliz subayı emrinde 100 kişilik bir müfreze göndermiş ve Reyhanlı'nın Arap Hükümeti'ne katıldığını ilan etmişlerdir. Bu gelişmelerle birlikte Antakya'da, Faysal yanlılarının idareye el koyması ve çapulcuların sokağa hakim olması yüzünden halkın huzuru kaçmış ve can güvenliği de kalmamıştır.⁶

3 Kasım 1918'de Fransız bahriye komutanlarından biri ile bir İngiliz binbaşısını taşıyan iki torpido, İskenderun Limanı'na gelerek beyaz bayrak açmış ve görüşme memuru talep etmişler bunun üzerine Mevki komutanı ile liman reisi, İtilaf heyeti ile görüşmede bulunmuşlardır. Bu görüşmede, İtilaf devletleri heyeti, İtilaf kuvvetleri başkomutanı General Allenby'nin emriyle mütarekenin 2. maddesi gereği İskenderun Limanı'ndaki mayınların taranacağını ve bu işin yapılmasının ardından karaya asker çıkarılacağını sözlü ve yazılı olarak bildirmiştir. Liman reisi Hakkı Bey tarafından bu talep, Yıldırım Ordular Grup Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmiş, bunun üzerine Paşa, 2. ve 7. Ordulara gönderdiği grup emrinde; güney sınırlarımızın tespiti yanında, oluşabilecek olumsuz durumlara karşı uyarıları ve dikkat edilmesi gereken hususları şu şekilde belirtmişti:

“Tebliğ edilen mütareke şartlarına göre mahalli olarak alınacak kararlar için İtilaf devletleriyle müzakereye mecbur olacak kumandanlar ne kadar gayretle ve muhiti görerek müzakereyi idare ederlerse o şartların ağırlığı nispeten hafifler. Eğer bu müzakereler iyi idare edilemezlerse şartlar bizim için daha ağır bir hale gelir, içinden çıkılmaz karışıklıklara sebep olur. Şimdiden her türlü müzakereyi hazırlamış bulunmamız gerekir. Bunun için aşağıdaki hususlara dikkat edilmesini rica ederim:

⁴ Mahmut Bolat, “Mustafa Kemal Paşa'nın Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı Sırasında Mondros Mütarekesi ve Sonrası Oluşan Duruma Tepkisi ve Hatay'a Yönelik Faaliyetleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/Özel Sayı (2018), s. 83.

⁵ Bolat, *Mustafa Kemal Paşa'nın...*, s. 84.

⁶ Mehmet Tekin, *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010, s.22-23.

- 1- Suriye sınırı, Suriye vilayetinin kuzey sınırı Lazkiye'nin kuzeyinden Hanşeyhun'un güneyinden geçmek üzere doğuya doğru uzar.
- 2- İskenderun, Antakya, Samandağı, Katma, Kilis ve Halep ahalisinin de dörtte üçünün Arapça konuşan Türkler olduğu her vesile ile hatırdta tutulmalı ve her davada bu esas gözetilmelidir.
- 3- Mütareke şartlarında tam bir açıklık olmadığından ayrıntılı şartların gelmesine kadar karaya bir işgal kuvvetinin çıkarılmamasına her zaman özen gösterilmelidir.
- 4- Şartnamede Toros tünellerinin İtilaf kıtaları tarafından muhafaza edileceği açıktır. Bu kıtanın nereden geleceği açık değildir. Adana Hat Kumandan ve Müfettişliği tüneller İtilafçılar tarafından işgal edilse bile aynı zamanda onlarla beraber bizim askerinin de kalmasının teminine çalışacağından, emrine verilen muhafız kıtalarının terhis edilmeyerek en genç askerlerden teşkili ve görevlerine dair ayrıntılı talimatlar verilmesi lâzımdır...⁷

Bu tarihten itibaren İstanbul hükümeti ile yaptığı görüşmelerde, sürekli olarak İtilaf devletlerinin gerçek niyetleri konusunda hükümeti uyaran ve İtilaf güçlerinin Mütarekeye aykırı olarak girişeceği eylemlere karşı gerekirse silahla mukavemet edeceğini, restleşmeye varan bir şekilde ifade eden Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı'nın lağvedilmesi ile bu girişimlerinden bir sonuç elde edememiştir.⁸

O dönemde Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı yöneticilerinin yaşanan olaylar karşısındaki kayıtsız tavrı, İtilaf devletlerinin haksız uygulamaları karşısındaki tutumu ve bu tutumun Türk Milletini düşürdüğü durumu şu sözleri ile ifade etmiştir:

“Ateşkesten beri birbirini takip eden hükümetlerimizin, memleketin uğradığı haksızlıklara karşı kusurlu ve akılsızca hareketleri aleyhimizdeki yanlış düşünceleri doğrulamıştır. Örneğin Tefik Paşa, vatanımızın bir kısmını Ermenistan'a eklemeye bir zarar görmemekte idi. Ferit Paşa resmi konuşmalarında Doğu vilayetlerinde geniş bir Ermenistan özerkliğinden söz ettiği gibi Paris'te de güney sınırlarımızın Toros olabileceğini söylemişti. Toros'un güneyinde Arapça konuşulduğunu sanıyor ve Toros'tan da Antakya'ya kadar olan yerlerin Türklerin yerleşmiş olduğunu ve bin yıldan

⁷ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1991, s.16-17; Ahmet Sedat Doğruer, *Yıldırım Ordularının Bozgunu Filistin'e Veda*, Osmanlıca'dan Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Kemal Gurulkan, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2009, s. 440-441; Atatürk'ün Bütün Eserleri 1915-1919, C. 2, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999, s.252-253.

⁸ Mahmut Bolat, İşgalden Ankara Antlaşması'na Kadar Fransızların Hatay'da Uyguladıkları Politikalar (1918-1921), *Anavatana Katılışının 80.Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu (4-6 Nisan/ Hatay) Bildiriler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020, s. 978; *Atatürk'ün Bütün Eser...*, s. 255; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, 6. Baskı, İstanbul: YKY, 2010, s. 90; *ATTB*, s. 20; Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân I*, İstanbul: May Yayınları, 1975, s. 57; Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni- Siyasi Hatıralarım- I*, İstanbul: Emre Yayınları, 1993, s. 173-174; Falih Rıfki Atay, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs*, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Yayınları, 1999, s.11-13; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, İ.DUİT.00163; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi, BE0.004541.340546.001.

beri Türk kanıyla yoğrulmuş olduğunu bilmiyordu. İşte bu gibi hükümetlerin tavır ve hareketleridir ki milletimizi, geçmişini unutmuş, milletin ve medeniyetlerin bağışladığı haklardan habersiz, kansız, zavallı bir millet olarak tanınmasına yol açmıştır.”⁹

Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı görevinden ayrılmadan önce, Türk Ordusu bütünüyle Suriye'den çekilinceye kadar Antakya ve havalisinin müdafaa edilmesine ve en son anda Anadolu içlerine çekilmesine dair emir vermişti.¹⁰ Bu emir, Türk askerlerinin Anadolu ile bağlantısının kesilmemesi ve zayıf vermeden çekilebilmesi için alınmış bir tedbirdir.¹¹

10 Kasım 1918'de İskenderun'dan askerlerin tahliye edilmesi sonrası, 12 Kasım günü iki Fransız savaş gemisi İskenderun açıklarına demirlemiş ve 14 Kasım'da Fransızlar karaya yeni birlikler çıkararak önce İskenderun'u, 15 Kasım günü de Belen'i işgal etmişlerdir.¹² İskenderun'u işgal eden Fransız güçlerinin komutanı, sokak başlarına buradaki Osmanlı mülki idaresinin devam edeceğini, fakat İskenderun-Halep yolunun İtilaf devletleri işgali altına alındığını belirten beyannameler astırmıştır. Bu arada Halep'te bulunan ve kendini Suriye'nin kralı ilan etmiş olan Faysal'da Antakya'yı kendi Arap hükümetine bağladığını ilan etmişti.¹³ 27 Kasım 1918'de, bölgenin Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud tarafından yayınlanan bir kararname ile idari merkezi İskenderun olmak üzere Antakya, Reyhanlı ve Belen kazalarını içine alan “İskenderun Sancağı”nı kuran Fransızlar,¹⁴ İskenderun ve Belen'de kontrolü tamamen sağladıktan sonra, 7 Aralık 1918'de de Antakya'yı işgal etmişlerdir.¹⁵

Mustafa Kemal Paşa, böylesi olumsuz bir duruma karşı da bir plan yapmıştı. Kararı netti. Türk orduları bölgeden çekilseler bile, bölge halkı tarafından bir direniş başlatılacak, fakat halk yalnız bırakılmayacak, yol gösterilecek ve yardımda bulunulacaktı.

Bu düşüncesini Ali Fuat Paşa'ya şu sözleri ile açıklamıştı: “Fuat, artık millet, kendi haklarını kendi arayacaktır; biz, yalnız ona yol göstermeli ve elinden tutarak ona yardım etmeliyiz; tamamıyla kendi başına da bırakamayız onu.”¹⁶

Mustafa Kemal Paşa, yine bu düşüncesi doğrultusunda Adana'dan İstanbul'a hareket edeceği sırada Adana garında karşılaştığı arkadaşı Ali Cenani Bey'e de milletin teşkilatlar kurarak kendini koruması gerektiğini ve bunun için gerekli silahların bölge insanına

⁹ ASD, s.10.

¹⁰ Tekin, *Hatay İşgal Yılları*, s. 32.

¹¹ Bolat, *Mustafa Kemal Paşa'nın...*, s. 91.

¹² Nuri Aydın Konuralp, *Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi*, İskenderun: Hatay Postası Gazete ve Basımevi, bty., s. 12.

¹³ Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s. 2.

¹⁴ Hamit Pehlivanlı, Yusuf Sarımay ve Hüsametdin Yıldırım, *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001, s. 33.

¹⁵ Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, s. 2.

¹⁶ Dinamo, *Kutsal İsyan I*, s. 33.

kendisi tarafından sağlanacağını söylemişti.¹⁷ Ayrıca güvendiği subaylara da “Gruplar halinde, çete savaşı için hazırlanın” diye emirler vermişti. Düşmanın anavatan topraklarına sokulmasını önlemek için çeteler kurmak gerekecekti.¹⁸

İşgalden sonra Fransızlar ilk iş olarak bir belediye başkanı seçme işine koyulmuş ve başkanlığa namzet 10-15 kişi davet edilmişti. Katolik kilisesinde yapılan seçimde bir Ortodoks tüccar 73 reyle birinci olmuşken, 51 oy alan kendi istedikleri aday olan Jozef Makzume’yi başkanlığa getirmişlerdi. İlk Fransız adaleti işte bu uygulama ile kendisini göstermişti.¹⁹

Çukurova ve Hatay’ı içine alan bir Ermeni devleti kurmak düşüncesinde olan ve I. Dünya Savaşı sırasında Tehcir Yasası ile Dörtyol’dan Suriye’ye göç ettirilen Ermenileri, Fransızlar yeniden Dörtyol’a yerleştirmiş ve kısa zamanda Dörtyol’daki Ermenilerin nüfusu 12.000 kişiyi aşmıştı. Dörtyol’a yerleşen Ermeniler de bu gayelerine uygun olarak, Türk nüfusu yıldırım amacıyla Fransız işgal kuvvetlerinin de yardımıyla Dörtyol köylerinde yoğun bir şekilde terör eylemlerine giriştiler. Bunun sonucunda da yöre halkı ile Fransız ve Ermeniler arasında amansız bir mücadele başlamıştır.²⁰

Fransa, Ermenilerin bölgede bir devlet kurma düşüncesini benimsemese de Ermenileri bu doğrultuda cesaretlendirip, harekete geçirerek esasen bölge üzerinde kendi hakimiyetlerini perçinlemek istemişlerdir.

Fransızların Dörtyol’a gönderdikleri işgal kuvvetlerinin büyük bir bölümünü “Ermeni İntikam Müfrezesi” oluşturmaktaydı. Bu müfrezenin giriştiği eylemlere karşı Türkler de dağlara çıkarak ve bir kısmı da Payas civarındaki Özerli Köyü’nde toplanarak, Ermenilerle mücadeleye karar vermişlerdi.²¹

Fransızlardan destek alarak Dörtyol dolaylarındaki köylerde işkence ve zulüm yapmaya başlamış olan Ermeniler, Özerli köyü muhtarı Şeyhmusazade Mehmet Ağa ile ihtiyar heyetinden Abdülkadir Ağazade Yusuf Ağa’yı Fransız işgal komutanının kapısı önünde süngüleyerek öldürmüşlerdi. Bu duruma katlanamayan Ömer Hocoğlu Mehmet (Kara) çatışmaya girdiği Ermenilerden ikisini vurarak Karakese köyüne kaçmıştır. Fransız ve Ermenilerden oluşan birlik, bu olaydan sonra Dörtyol’un güneyindeki Karakese köyüne saldırmış, halkta kendisini savunmak için Dörtyol’a ve Özerli’ye giden yolları taştan

¹⁷ Zekeriya Türkmen, “Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.16, S.47 (2000), s.410.

¹⁸ Lord Kinross, *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Türkçesi Necdet Sander, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994, s. 191.

¹⁹ Ahmet Faik Türkmen, *Mufassal Hatay Tarihi, Hatay Manda Tarihi-Silahlı Mücadele Devresi*, 4. Cilt, İstanbul: Tan Matbaası, 1939, s. 927.

²⁰ Süleyman Hatipoğlu, “Cumhuriyet Dönemi Hatay Tarihi (1919-1985)”, *Hatay Tarihi*, Hatay: T.C. Hatay Valiliği Yayınları, 2013, s. 323; Gaffar Çakmaklı Mehdiyev, Ermenistan’da “Kilikya Ermenistanı” Algısı ve Ermenice Kaynaklarda “Küçük Ermenistan” Devleti Kurma Düşüncesi Üzerine, *Anavatana Katılışının 80.Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildiriler* (4-6 Nisan/April 2019/ Hatay), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020, s. 590.

²¹ Süleyman Hatipoğlu, “Millî Mücadele’nin İlk Kurşunu Hatay-Dörtyol’da Atıldı”, *Hatay Tarihi ve Kültürü Üzerine Araştırmalar-1*, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 162-163.

barikatlarla kapatmış ve Fransız birliğine ateşle mukavemet etmiştir. Fransızlar 19 Aralık 1918'de gerçekleşen bu çarpışmada 15 asker kayıp vererek Dört Yol'a çekilmek zorunda kalmışlardır. 19 Aralık 1918 günü meydana gelen bu çarpışma sırasında ilk kurşunu, Ömer Hoca'nın oğlu Mehmet (Kara) atmıştır. Bu kurşun Türk Millî Mücadelesi'nin ilk kurşunu, bu çarpışma saldıran işgal güçlerine karşı ilk mukavemetidir ve aynı zamanda direnişi başlatması bakımından da büyük öneme sahiptir.²²

Bu olaydan sonra Fransız kuvvetleri, Dört Yol civarındaki Çaylı köyünden olan Osman oğlu Mustafa adında bir Türk gencini Kurtkulağı denilen mevkiide şehit etmişlerdir. Bu ve benzeri olayların devam etmesi, yöredeki Türk halkını direnişe sevk etmiştir. Bunlardan birisi olan ve şehit edilen Osman oğlu Mustafa'nın kardeşi Kara Hasan, Fransızlardan kardeşinin intikamını almak gayesiyle Kuzuculu köyünde teşkilat oluşturmuş ve direnişe hazırlanmıştır. Yöre halkının bu teşkilata büyük fedakarlıklarla katılması ile teşkilata bağlı kuvvetlerin mevcudu kısa zamanda 300 kişiye ulaşmıştır.²³

Bu ilk mukavemet teşkilatı ve bu teşkilatın başındaki Kara Hasan'ın kahramanca mücadelesi, Dört Yol ve çevresindeki halkın bu millî kuvvetlere karşı ilgi ve yardımlarını sağlamıştır. Yöre halkı hayvan ve mallarını satmak suretiyle tedarik edebildiği para ile silah alarak Kara Hasan'ın kurduğu birliğe katılmaya başlamış böylece bölgede, "Kara Hasan Müfrezesi" adıyla büyük ve kuvvetli bir milis teşkilatı kurulmuştur.²⁴

Kara Hasan'ın liderliğindeki müfrezenin başarılı mücadeleleri sırasıyla; 8 Şubat 1920 günü Kırıkhan'dan geçen bir tabura yapılan baskın, 6 Mart 1920 tarihinde Akbez'deki Fransız kuvvetlerinin geri püskürtülmesi, 7 Mayıs 1920'de Payas'da bir trenin raydan çıkartılması ve 28 Mayıs 1920 gününde ise Erzin üzerine baskın yaparak Fransız ve Ermeni güçlerinin yenilgiye uğratılmasıdır. Bu başarılarından dolayı Kara Hasan'a, bölge halkı "paşa" unvanını vermiş ve bu tarihten itibaren de bölge halkı tarafından "Kara Hasan Paşa" diye anılmaya başlanmıştır.²⁵

Yine bölgede artan Ermeni çetelerinin taşkınlıklarını önlemek amacıyla Nur Dağı yöresinde Bey Hakkı ve arkadaşları da bir çete kurmuş, civar Türk köylerinin ileri gelenleri ve silahlı Türk gençleri burada toplanarak Ermeni taşkınlıklarına karşı ne yapılacağını görüşmüş ve kararlar almışlardır. Bu çete Fransız birliklerine baskınlarda bulunmuş ve mütecaviz Ermenilere karşı Türk halkını korumak için mücadele etmişlerdir.²⁶

Fransız ve Ermenilerin işgal, katliam ve haksız uygulamalarına karşı mücadele bilincinin oluşması ile bu Türk kuvvetleri birleşmeye ve Hatay savunmasının ilk nüvelerini teşkil etmeye başlamışlardır. O sıralarda Hassa ve Saylak taraflarından birçok silahlı köylü de

²² *Türk İstiklal Harbi IV. Cilt Güney Cephesi*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009, s. 62-63; Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 325.

²³ Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 326.

²⁴ *Türk İstiklal Harbi*, s. 63.

²⁵ Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 326; *Türk İstiklal Harbi*, s. 64.

²⁶ Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 327.

dağa çıkararak çetelere katıldığı gibi Amik ovasında da yer yer Türk çeteleri oluşmuştu. Bu çeteler içinde en ünlüleri, daha önce de bahsedilen Kara Hasan çetesi, Asım Bey ve Dedebeyzade Hakkı Bey öncülüğünde kurulan Antakya çetesi ile Tayfur Bey ve arkadaşları tarafından kurulan Reyhanlı çeteleridir.²⁷

Amik Ovası tarafındaki mücadelede Reyhanlı ileri gelenleri, 1918 yılında bölgesel bir hükümet kurarak, asi Arapların emellerine ve saldırılarına engel olmaya çalışmıştır. Vatan topraklarının parçalandığını gören Tayfur Bey, o dönemde beyler arasında yaşanan nifak ve küskünlükleri sona erdirerek onları tek bir çatıda birleştirmişti. Böylece Reyhanlı ileri gelenleri, Tayfur Bey önderliğinde birleşerek silahlı mücadele konusunda ortak bir karara varmış, kısa sürede yöre halkı silahlanmış ve bölgeyi bedevi Araplardan temizlemişlerdi. Bu olaydan birkaç ay sonra Fransızlar Amik Ovası'nı işgal ederek, Reyhanlı'yı Harim kasabasına bağlamışlardır. Bu kararı kabul etmeyen Reyhanlı ileri gelenleri, Belen kazasına bağlanma konusunda Fransız makamları nezdinde girişimlerde bulunmalarına rağmen bir sonuç alamamışlardı. Bu durum üzerine bir araya gelen bölge halkı Fransızlara karşı imkansızlıklarına rağmen, var olan güçleri ile mücadeleye karar vermişlerdi. Nitekim Ahmet Bey'in liderliğinde teşkilatlanan Amik çeteleri ve Kürtdağı'nda karargâh kuran Gavurdağı çetelerinin yardımı ile Fransız garnizonuna düzenledikleri baskında büyük bir başarı elde etmiş, arkasından 21 Nisan 1919 tarihinde Harim kasabasına saldırmışlardı. Fakat burada çetelerin yağmaya girişmesi üzerine başarılı olamamış ve 4 Mayıs 1919'da burayı Fransızlara bırakmak zorunda kalmışlardı. Bu başarısızlığın temel sebebi şüphesiz çetelerin düzgün bir şekilde örgütlenememesi ve herhangi bir merkeze bağlı olmamaları idi. Bu durumu düzeltmek adına Tayfur Bey Antakya'ya gitmiş ve bu yöredeki direnişi örgütleyen Dedebeyzade Hakkı ve Ahmet Türkmen Beyler ile görüşmüş, İstanbul'da kurulan Kilikyalılar Cemiyeti ile irtibata geçilmesi kararlaştırılmış ve İnanet Mürsel'i İstanbul'a göndermişti. İnanet Bey, İstanbul'da Kazım Paşa ile görüşmüş aldığı talimatlar doğrultusunda da Amik yöresindeki silahlı direnişin daha düzenli bir hale gelmesini sağlamıştı.²⁸

Antakya yöresinde ise Mondros Mütarekesi sonrası cephelerden dönen Antakya, İskenderun ve çevresi Türk gençleri, bölgede örgütlenerek 1919 yılında çalışmaya başlamışlar, Hocasade Yüzbaşı Asım Bey, Dedebeyzade Hakkı Bey ve 10 kişilik bir heyetle Halep'e giderek cephane ve silah yardımını temin etmiş ve böylece Antakya ve Kuseyr bölgesinde Kuvâ-yı Milliye'yi oluşturmuşlardır. 1919 yılının Kasım ayında da Kuseyr Kuvâ-yı Milliyesi civar köyleri dolaşarak halkı işgalcilere karşı mücadeleye davet etmeye başlamıştı. Bu organizasyonu önlemeye çalışan Fransızlar, 200 kişilik takviye bir birlikle Kuseyr'e doğru ilerlemişler, Fransız kuvvetleri Cidalli mevkiine ulaştıkları zaman Kuvâ-yı Milliye güçleri taarruza geçmiş ve büyük bir zafer kazanmışlardır. Bu zaferle birlikte de Antakya ve Kuseyr yörelerinde silahlı mücadele dönemi başlamıştır. Bunun

²⁷ *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, Hazırlayan Mehmet Tekin, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2009, s. 5; Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 329.

²⁸ Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 330.

üzerine harekete geçen Fransızlar bu Türk çetecilerin yakınlarını tutuklayıp Antakya'daki hükümet konağına hapsedmişlerdi. Bu gelişme üzerine, Yüzbaşı Asım Bey önderliğindeki kuvvetler, 13 Mart 1920 Cuma günü Antakya'ya girerek Fransızlara bir baskın yapmış, tutukluları serbest bırakmış ve şehirde bir süre kaldıktan sonra tekrar dağlara çekilmişlerdir. Antakya baskınının başarılı olması çetecilerin prestijini daha da arttırmış ve sayıları kısa zamanda 250 kişiye ulaşmıştı.²⁹

Bu dönemde Tayfur Bey çeteleri tek bir çatı altında toplamak için Maraş Kuvâ-yı Milliyesi ile iletişime geçerek, 1920 yılının Şubat ayında Maraş'ta Yüzbaşı Kâmil Bey ile müzakerelerde bulunmuş, akabinde Nisan 1920'de oluşturduğu bir müfreze ile Antep mücahitlerine yardıma gitmişti. Tayfur Bey burada Antep'in kuzeyinde bulunan Sam köyünde, Antep'in savunmasında çalışmak üzere Ankara'dan gönderilen Yüzbaşı Ali Bey'le görüşmüş ve bu vesile ile burada ilk defa Mustafa Kemal Paşa ile irtibata geçmişti. Tayfur Bey buradan Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek Misak-ı Millî hudutları içinde olup olmadıklarını sormuş, Mustafa Kemal Paşa buna verdiği cevapta; İskenderun Sancağı ve havalisinin Misak-ı Millî hudutları içerisinde olduğunu belirterek, Maraş'taki 2. Kolordu Kumandanlığı ile irtibata geçilmesi talimatını vermiştir. Tayfur Bey 1920 yılının temmuz ayında, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı talimat üzerine görüşmeler yapmak üzere tekrar Maraş'a gitmiş, buradan dönüşte Mahmut Gümülüoğlu, Faruk Cengiz, Hamit Öcal ve Mehmet Yediç gibi önemli kişilerden oluşan 30 kişilik bir süvari müfrezesi kurmuştu. Tayfur Bey bu müfrezeyle Gavurdağı, Antakya ve Kuseyr çeteleriyle birlikte, bölgede Fransız işgaline karşı yapılan mücadelelere büyük katkı sağlamıştır.³⁰

3. Fransız Manda İdaresi Altında İskenderun Sancağı (Manda İdaresinin Kuruluşundan Ankara Antlaşmasına / 1920-1921)

Milletler Cemiyeti yasınının 22. maddesinde belirtilen ve 28 Haziran 1919'da kurulan "Mandat" sistemine dayanılarak, 25 Nisan 1920 tarihinde San Remo'da, Suriye ve onun bir parçası sayılan Lübnan'ın, Fransa'nın manda idaresine bırakılması kararı alınmıştır. Bu kararın ardından, Suriye'de yönetimi ele alan Fransa, bölgesel bir federasyonun yanı sıra dini azınlıkların belli ölçüde özyönetimine imkân tanıdığı manda bölgesinde, kendisine bağlı birkaç devlet kurmuştur. Buna göre manda bölgesi; Etat de Grand Liban (Büyük Lübnan Devleti), Etat des Alaouites (Aleviler Devleti), Etat de la Montagne Druze (Dürzi Devleti), Etat d'Alep (Halep Devleti) ve Etat de Damas (Şam Devleti) şeklinde bölünmüştür. Ayrıca Halep Devleti içinde bulunan İskenderun Sancağına özerklik verilmiştir.³¹ (Bölge üzerindeki Fransız mandası 23 Eylül 1923'te Milletler Cemiyetince tasdik edilecektir.)

²⁹ Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 331-332.

³⁰ Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 330-331.

³¹ Mahmut Bolat, Fransa'nın Manda İdaresi Altında Suriye'nin Bölünmesi ve Aleviler Devleti, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yıl: 27, Sayı: 93 (2020), s. 150; İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, I. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu

Dolayısıyla Hatay, 1920’de müttefik devletlerin San Remo toplantısında aldıkları karar uyarınca Suriye ve Lübnan’la birlikte Fransa’nın mandası altına bırakılmış, Fransa’da yaptığı düzenleme ile İskenderun Sancağını Halep yönetimine bağlamıştır.³² Bu düzenleme ile Fransa, bölgeyi yönetim politikasına uygun olarak, Sancağı Halep’e bağlamak suretiyle tayinlerin, bu devlet tarafından yapılmasını ayrıca İskenderun Sancağının güneyinde kalan kasaba ve köylerin ise Lazkiye’ye verilmesini sağlamıştı.³³

Bu sırada bölgedeki mücadele devam etmekteydi. Bölgedeki Kuvâ-yı Milliye teşkilatı ile yakından ilgilenen 2. Kolordu Komutanı Selahattin Adil Bey, bu kuvvetlerin takviye edilmesi ve maddi destek sağlanması gerekliliğini TBMM Hükümeti’ne bildirmişti. TBMM Hükümeti de gönderdiği cevapta, Antakya ve Kuseyr yöresinde yürütülen mücadelenin kendileri tarafından yakından izlendiğini ve buradaki kuvvetleri idare etmek üzere Yüzbaşı Bedri Bey’in bölgeye gönderildiğini bildirmiştir. Böylece bölgedeki Kuvâ-yı Milliye tamamen, Ankara’nın kontrolünde yeni bir örgütlenmeye girmiştir.³⁴

Antakya baskınından sonra durumun önemini kavrayan Fransızlar da 1920 yılının mayıs ayında, Suriye’de bulunan askerlerinden bir kısmını İskenderun’a sevk ederek buradaki kuvvetlerini tahkim etmiş ve Topboğazını geçerek Antakya’ya doğru ilerlemişlerdi. Antakya’ya hücumla geçen Fransız kuvvetlerini Bağlama Dağı civarında karşılayan Hakkı Bey kumandasındaki 150 kişilik millî kuvvet, Fransızlara zayıf verdirerek geri çekilmek zorunda bırakmışlardır. Fakat bir gün sonra yeniden Antakya’ya doğru harekate geçen Fransızlar zorda olsa Antakya’ya ulaşmışlardır. Fransızları Antakya’da karşılayan Türk çeteleri, Fransız yanlısı Hristiyan ve Alevi mahallelerini dışarıda bırakacak şekilde kurdukları barikatlarla şehri savunmaya geçmişlerdi. O dönemde, Fransızlar için Türk çetelerinin saldırılarına karşı bir tampon bölge görevi görecek Alevi köylerinde propaganda yapmak ve Alevi gençlerini çetelere karşı silahlandırmak zarureti bulunmaktaydı. Aleviler, Fransızlara sadık olmakla beraber çetelere karşı da düşman değillerdi, kaldı ki Fransızların da Alevilere sonsuz bir itimadı bulunmamaktaydı. Fransızların şehri bombardıman etmesi ihtimaline karşı kadınlar, ihtiyarlar ve çocuklar Kuseyr köylerine gönderilmiş ve şehir birkaç saat içerisinde tamamen boşalmıştı. Kuseyr köylüleri bu kişileri büyük bir misafirperverlikle karşılamıştı. Şehir kadın, ihtiyar ve çocuklarca boşaltılırken, sokaklara, barikatlar yapılarak çeteler yerleştirilmiş ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bir taraftan da silahı olmayan Türk gençlerinden “Bekçi Teşkilatı” kurmuştu. Bekçilerin vazifesi, bombardıman esnasında çıkması muhtemel olan bir yangını söndürmek ve şehit düşecek Türk çetelerinin silahını alarak yerlerine geçmekti. Çetelerin ateşi karşısında geri çekilmeye mecbur kalan Fransız kuvvetleri, istihkamlara ve korunaklı taş binalara yerleşmiş ve şehri her taraftan top ateşine

Basımevi, 2000, s. 539; Yusuf Sarımay, Atatürk’ün Hatay Politikası-I (1936-1938), *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası -Makaleler-*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s. 367.

³² Pehlivanlı, Sarımay ve Yıldırım, *Türk Dış Pol...*, s.33-34.

³³ Ergünöz Akçora, Hatay’ın Anavatan’a İlhâkının Türk Dış Politikasındaki Yeri, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası -Makaleler-*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010, s. 346.

³⁴ Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 334.

tutmuşlardı. İşte Hatay'ın Fransız mandası tarihinde meşhur olan birinci bombardıman vakası bu şekilde meydana gelmişti. Cebrail tepesinden atılan top gülleleri şehrin bazı binalarını tahrip etmiş, bazı camilerin kubbeleri delinmişti. Bu bombardımandan Fransızların beklentisi, Türk çetelerini korkutup yıldırarak geri çekilmeye zorlamaktı. Bu bombardıman hafif bir tarzda on yedi gün devam ettikten sonra 10 Haziran 1920'de bir büyük bombardıman daha yapılmış ve şehirde bazı yerler büyük hasar görmüştü.³⁵

Bu olay sonrası Antakya halkı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin halkı aydınlatmasına, bilgilendirmesine rağmen durumdan ürkmüş bir vaziyette idi. Halkın bu durumundan istifade etmeye kalkan Arapçılar kendilerine halk mümessili sıfatı vererek gerek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin halk üzerindeki etkisini kırmak ve gerekse de Fransızlar nezdinde nüfuz kazanmak için harekete geçmiş ve "Yeni Cami Vakası" meydana gelmiştir. Bu olayda yapılan plana göre; Yeni Cami'de cuma namazı bittikten sonra, halk tarafından sevilen bir kişi olan Hocamoğlu Mustafa adlı kişi bir konuşma yapacak ve güya seçilecek bir heyette, bombardımana son vermesi için Fransızlar nezdinde girişimde bulunacaktı. Bunu önceden haber alan Türkler ve İhtiyat Zabitleri, bu tertibi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne haber vermişlerdi. Bu gelişme üzerine Cemiyet başkanı Ahmet Ağa, arkadaşları ile görüşerek önlem almıştı. Bu önlem planı dahilinde, Yeni Cami'de cuma namazı bittikten sonra Hocamoğlu Mustafa ayağa kalkıp söz söylemek isterken, ihtiyat zabitlerinden Nuri Bey ayağa kalkarak "halk bu şerefsizliği yapamaz, düşmana aman diyemez" sözleriyle Hocamoğlu Mustafa'nın konuşmasını kesmiş, o sırada orada hazır bulundurulmuş Türkçüler, Müdafaa-i Hukuk temsilcileri ve İhtiyat Zabitleri ayağa kalkarak tepkiye ortak olmuş, cemaatte hiçbir karar alamadan dağılmak zorunda kalmıştı. Zaten Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin amacı da bu idi.³⁶

Bu arada, stratejik bir geçit olan ve Fransız kuvvetlerinin 1920 yılının temmuz ayında Halep'i işgal etmeleri sonrası daha da önem kazanan İskenderun-Halep şosesinin geçtiği Belen'in, Türk kuvvetleri tarafından elde tutulması ve iyi muhafaza edilmesi gerekliydi. Belen geçidinin elde tutulması aynı zamanda Antep'teki millî kuvvetlere ve buradaki millî direnişe büyük katkı sağlayacaktı. Bu amaçla, Amik ve Gavurdağı çeteleri, 50 kişilik Antakya müfrezesi ve 2. Kolordu Komutanlığı'nın gönderdiği kuvvetler Belen Cephesi'ni oluşturmuşlardı. Yapılan durum tespitinden sonra Belen'e baskına karar verilmişti. Fakat bu mücadelede yaşanan olumsuzluklar sonucu millî kuvvetler Hassa'ya kadar geri çekilmek zorunda kalmış ve burada bozgun havasından kurtulup derlenip, toparlanmaya çalışmışlar, bu sırada Türk birliklerini takip eden Fransızlar da Belen'den Hassa'ya kadar otuza yakın köyü yakıp yıkmışlardı. Bununla birlikte, Fransızlar Hassa'ya doğru ilerlerken, Boklukaya mevkiinde Türk kuvvetlerinin direnişi ile karşılaşmış ve burada 1920 yılının eylül ayında yaşanan mücadele sonunda Türk kuvvetleri büyük bir zafer kazanmışlardır. Hatay silahlı mücadelesinde önemli yer tutan Boklukaya Harbi sonucu Fransızların, alay komutanı dahil olmak üzere birçok subay ve 100 kadar asker kaybı

³⁵ Türkmen, *Mufassal Hatay Tar...*, s. 982-985.

³⁶ Türkmen, *Mufassal Hatay Tar...*, s. 985-986.

olmuştur. Aynı zamanda Türk çeteleri çok sayıda silah ve cephane ele geçirmişlerdir. “Birinci Boklukaya Zaferi” olarak adlandırılan bu zafer Antakya, Hassa, İslâhiye, Kırıkhan ve Reyhanlılıların ortak bir zaferi olmuştur. Bu mücadelede Hassalı kadınların gösterdikleri fedakarlıklar, erkeklerden aşağı kalır değildi. Kadınlar cepheye mütemadiyen su ve yemek taşıyarak, çeteleri beslemişlerdi. Bununla birlikte yaşananların intikamını almak isteyen Fransızlar çok daha üstün kuvvetlerle gelerek, bölgenin ileri gelenlerini tutuklamış ve Hassa’ya kadar bütün bölgeyi işgal etmişlerdi.³⁷

Bu sırada Fransızların bölgeyi ellerinde tutmak amacıyla gerçekleştirdiği propagandalar da sürmekteydi. Antakya ve civarında Arapçı eşrafı kolayca elde etmeleri, Hatay Müdafaa-i Hukukçuları ve Türkçülük cereyanı için başlangıçta çok tehlikeli görülmemişti, çünkü Hatay’da Arapçı eşrafın büyük bir nüfuzu kalmamıştı. Bunlardan Asi vadisindeki Alevi köyleri zaten Fransızların nüfuzu altında olup Kuseyr tarafında bulunan Arapçıların köyleri de Müdafaa-i Hukukun Türkçülük propagandası altında Fransızların elinden çıkmak üzere idi. Fakat beklenenin aksine Arapçılarla Fransızların birleşmesi, Türkçülük cereyanı için büyük bir tehlike olmuş bunun üzerine Müdafaa-i Hukuk da İhtiyat Zabıtlarını, çetelere katarak faaliyete geçirmiştir. 1920 Temmuz’unda İhtiyat Zabıtları, çetelere katıldıktan sonra Türkçülük hesabına propaganda yapmaya başlamış ve Arapçılarla mücadele etmiştir.³⁸

Bu sırada Halep’in tek bir kurşun atılmadan Fransızlara teslim oluşu, üzerlerinde fena tesir yapmış olmakla Arapçı eşraf Kuseyr’de bir kongre yapmaya karar vermişti. Kongre için Ziyaret Köyünde toplanan halka hitaben Arapçı eşraftan birisi bir konuşma yapmıştı. Diğer Arapçıların da katıldığı bu konuşmada; Halep gibi bitmez tükenmez kaynakları olan bir şehrin bile Fransızlarla mücadele edemeyerek sulh yaptığı belirtilmiş, Antakya ahalisinin böyle bir mücadeleye giremeyeceği ima edilerek bu durumda ne yapılması gerektiği Kuseyr halkına sorulmuş ve kendileri için en makul hareketin Fransızlarla sulh yapmak olduğunu belirterek halkı yönlendirmeye çalışmışlardır. Önceden organize edilmiş hocalarda bu telkinde bulunmuşlardı. Amaç bu kongre ile çeteciliği lağvetmekti. Fakat Arapçıların bu planı tutmamış, Millî Mücadele yanlısı Türkler tarafından yapılan konuşmalarda; Halep’in teslim olmasının kendileri için örnek teşkil etmeyeceğini, Türkler tarafından Maraş’ta millî kuvvetlerin oluşturulduğunu ve bu kuvvetlerin Hassa’ya kadar ilerlediklerini, kendilerinin de kuvvetlerini dağıtmadan ve maneviyatlarını bozmadan Maraş’a heyet gönderip, Mustafa Kemal Paşa’nın askerlerinden talimat almaları gerektiğini söylemeleri üzerine halkın heyecanı bir kat daha artmış ve “kabul” diye bağırılmışlar, “Yaşasın Mustafa Kemal”, “Yaşasın Türklük!” sloganları atmışlardır. Böylece “Kuseyr Kongresi” sona ermiş ve Arapçılar amaçlarına ulaşamamışlardır.³⁹

³⁷ *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 5; Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 334-335.

³⁸ Türkmen, *Mufassal Hatay Tar...*, s. 994.

³⁹ Türkmen, *Mufassal Hatay Tar...*, s. 997-998.

Bu sırada bölgeye gelen Bedri Bey, 21 Aralık 1920'de Kuseyr bölgesine geçerek, hareket merkezi olan Büyükburç'ta, öncelikli olarak kuracağı teşkilatın esaslarını belirleyerek işe başlamıştır. Bu teşkilatta Nuri Aydın (Konuralp), Ahmet Türkmen ve Dedebeyzade Hakkı Beyler fiilen görev üstlenmişlerdi. Bedri Bey'in, bölgedeki Türk Kuvâ-yı Milliyesini örgütleyip, düzene sokarak güçlendirmesi üzerine Fransızlar, bölgedeki kuvvetlerini tahkim etmişlerdi. Fransızlar ayrıca, bölgede tam bir hakimiyet kurmak için Kuseyr'i ele geçirmek istemiş ve 1921 kışıyla birlikte Kuseyr yönündeki saldırılarını arttırmaya başlamışlardır. Bunun üzerine, Fransızların bu harekâtında geçmek zorunda olduğu, Küncülü Boğazı'nın hakim noktalarını Türk kuvvetleri tutmuşlardı. Fransızların Küncülü Boğazı'na saldırıya geçmeleri üzerine, burada şiddetli bir mücadele başlamış ve bir gün boyunca devam eden bu mücadele Türk millî güçlerinin zaferi ile sonuçlanmıştır. Diğer taraftan Fransızlar, Küncülü Boğazı Muharebesi yenilgisinin ardından saldırılarına devam ederek bu sefer Cısr-i Hadit yolunu denemişlerdir. Cevat Bey komutasındaki 20 kişilik bir millî kuvvet tarafından savunulan bu bölge, yapılan şiddetli mücadeleden sonra Fransızların eline geçmiş, bu bölgede millî kuvvetlerin elinde bir tek geçit Derküş Boğazı kalmıştır. Fransız kuvvetlerinin Derküş Boğazı'nı ele geçirmesi, buradaki Türk kuvvetlerin sonunun gelmesi ve buradaki mücadelenin bitmesi demektir. Bunun üzerine Bedri Bey hemen savunma tertibatı almaya başlamıştır. 7 Ocak 1921 tarihinde Fransızların Derküş üzerinde yaptıkları bu saldırıda, Fransız kuvvetleri ağır kayıplar vererek geri çekilmiştir. Türklerin, Derküş zafer sevinci henüz bitmeden Lazkiye tarafından General Goubeau komutasındaki bir fırkanın kuzeye doğru gelmekte olduğu haberi alınmıştı. Bunun üzerine Bedri Bey kuvvetleriyle, Goubeau'nun kuvvetlerinin saldırısını önlemek amacıyla Karbeyaz mevkiini tutmuş, fakat buradaki muharebe sonucunda Türk kuvvetleri kuzeye çekilmek durumunda kalmıştır.⁴⁰

Yine Birinci Boklukaya mağlubiyetinin acısını çıkarmak üzere, kış mevsiminin gelmesini bekleyen Fransızlar, ocak ayının ortalarına doğru takviyeli bir alay ile Hassa üzerine yürümüşlerdir. Harp 4 gün kadar sürmüş, bir taraftan şiddetli soğuklar ve diğer taraftan da cephane yokluğu yüzünden mücahitler arasında çözümler başlamış, Türk birlikleri zorunlu olarak geriye çekilmiş ve Hassa ikinci defa olarak Fransızların işgaline uğramış ve bu işgal Ankara Antlaşmasına kadar devam etmiştir.⁴¹

Bu dönemde Suriye Teşkilat-ı Milliyesine memur edilmiş olan Antep kahramanı Özdemir Bey komutasındaki Türk birliği, Kuseyr'e gelerek buradaki Türk çetelerine katılmıştı. Özdemir Bey'in bölgeye gelmesi ile Kuseyr bölgesindeki Türk birliğinin silah gücü 400 tüfek ve 20 kadar da otomatik tüfeğe ulaşmıştı. Çetelerin mevcudu ise binin üzerindeydi. Özdemir Bey, Kuseyr bölgesinde Şeyhköylü Abdüsselam Ağa ile de iş birliğine girmişti ki Özdemir Bey'in asıl amacı, ağaları yanına çekerek, halkı bütünleştirmek ve geri kalan asileri de yok etmektir. Özdemir Bey'in bölgeye geldiğini öğrenen Fransızlar da buradaki

⁴⁰ Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s.335-337

⁴¹ Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 338.

kuvvetlerini takviye ederek güçlendirmişlerdi. Fransızların bölgeye yaptıkları bu yığınak karşısında Hatay'daki millî kuvvetler şu şekilde konuşlanmıştı: Bedri Bey 500-600 kişilik bir kuvvetle Karbeyaz köyünde, Özdemir Bey Ordu (Yayladağı) taraflarında, Karsulu Kâmil Ağa ve Nuri Aydın (Konuralp) Bey kuvvetleri Aşağı Kuseyr'de, Tayfur Bey'in kuvvetleri Amik'te ve İhsan Bey'in kuvvetleri de Belen'de mevzilenmişti.⁴²

Bu arada, 1921 yılının ocak ayı sonları ile şubat ayı başlarında İhtiyat Zabıtlarının Şeyhköyüne gelişi bura halkının maneviyatını yükseltmiş ve Şeyhköylü Abdüsselam Ağa, onlarla birlikte bir teşkilat kurmaya karar vermişti. Abdüsselam Ağa'nın 20 kişilik müfrezesi, Çaksuniye'den ve Kışlak Köyünden katılanlarla birlikte 70 kişiye, karargâh merkezi olarak tespit edilen Kırkbuçuk köyünden de katılanlarla birlikte 100 kişiye ulaşmıştı. İhtiyat zabiti Nuri Aydın Bey, yukarı Kuseyr ve Ordu köylerine mektup yazarak, köy ihtiyar meclislerinden oluşturulan bir kongre kurup, idare işlerini bunlara bırakmıştı. Bu toplantı sonunda teşkilatın merkezi Abdüsselam Ağa'nın başkanlığında Şeyhköyü olarak tespit edilmiştir. Bu teşkilat vasıtasıyla vergi toplanmış, jandarma teşkilatı kurulmuş, tahsildar, mal müdürü, kadı tayin edilmiştir.⁴³ Ayrıca Kırpüçük Köyü'nde 7 kişilik bir "Müdafaai Hukuk Cemiyeti" de kurulmuştur.⁴⁴

1921 yılı ilkbaharında Kuseyr'de ve Ordu civarında Türk çeteleri duruma hakimdi. Fransızlar buraya Antakya'dan ve Lazkiye'den takviyeli birlikler göndermişlerdi. Buna karşı çeteler bir cephe oluşturmuş, mücadeleye başlamış ve bu bölgede Fransızlarla şiddetli savaşlar yapılmıştı. Ancak TBMM Hükümeti ile Fransız temsilci Franklin Bouillon arasında devam etmekte olan görüşmeler nedeniyle 22 Temmuz 1921'de Süleyman Bey vasıtasıyla Maraş'taki 2. Kolordu'dan mücadelenin durdurulması ve çetelerin çekilmesi emri verilmiş ve bu emir üzerine 23-24 Temmuz 1921'de Özdemir Bey ve Bedri Bey'in düzenli kuvvetleri, mücadeleyi bırakarak Anadolu'ya çekilmişlerdir.⁴⁵

4. Fransız Manda İdaresi Altında İskenderun Sancağı (Ankara Antlaşması'ndan Lozan'a / 1921-1923)

Londra Konferansı sırasında Bekir Sami Bey'in 11 Mart 1921'de Fransa Başbakanı Briand ile yaptığı anlaşma, Misak-ı Milliye aykırı oluşu gerekçesiyle TBMM'de reddedilmiş ve bu durum Fransız kamuoyunda tepkiyle karşılanmış olmakla birlikte Briand Türkiye ile uzlaşma politikasını sürdürme konusunda kararlı bir tutum sergilemiştir. Bu tutumun sebepleri; Fransızların Güneydoğu Anadolu'daki çatışmalarda zor durumda kalmaları ve bunun sonucu olarak asker sayısı ve harcamalarını arttırmaları, Anadolu'da gittikçe artan Bolşevik etkisinden, Ankara'nın Batılı

⁴² Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 339-340.

⁴³ Türkmen, *Mufassal Hatay Tar...*, s. 1028-1029.

⁴⁴ Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 38-49.

⁴⁵ *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 5; Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 341.

emperyalistlere karşı verdiği savaşla İslam dünyasında sempati kazanmış olmasından ve bölgedeki Panislamist faaliyetlerden rahatsız olmaları ve bunların yanında, Yunanlıların Anadolu'da giriştikleri ikinci saldırıda başarı elde edememeleridir. Bu gerekçeler Fransa'yı Ankara ile uzlaşmaya iten nedenler olmuştur.⁴⁶

Nihayetinde görüşmeler sonucu 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalanmış fakat Hatay bölgesi bu anlaşma ile Türkiye sınırları dışında bırakılmak zorunda kalmıştır.

Anlaşmanın güney sınırları ile ilgili maddesi şu şekilde belirlenmişti:

"Sınır çizgisi, İskenderun körfezi üzerinde Payas mevkiinin hemen güneyinde olmak üzere seçilecek bir noktadan başlayacak ve yaklaşık olarak Meydan-ı Ekbez'e doğru gidecektir (Demiryolu istasyonu ve Meydan-ı Ekbez Suriye'de kalacaktır); sınır daha sonra Marsova'yı Suriye'ye, Karnaba ile Kilis kentini Türkiye'ye bırakmak üzere güneydoğuya doğru kayacak, oradan Çobanbey istasyonunda demiryoluyla birleşecektir. Daha sonra, Bağdat demiryolunu izleyecek ve demiryolu platformu Nusaybin'e dek Türk toprakları üzerinde kalacaktır. Oradan, Nusaybin ile Cezire-i İbn-i Ömer arasındaki eski yolu izleyerek Cezire-i İbn-i Ömer ve yol Türkiye'de kalacaktır. Çobanbey ile Nusaybin arasındaki demiryolunun istasyon ve garları, demiryolu platformunun parçalarından sayılarak Türkiye'de kalacaktır.

İskenderun bölgesi için özel bir yönetim kurulacaktır. Bu bölgenin Türk ırkından olan halkı, kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacaktır. Türk dili orada resmi bir niteliğe sahip olacaktır."

Ankara Antlaşması ile Fransızlar, Türk dilinin Hatay'da resmi dil olması, Hatay'daki özel yönetimin Türk bayrağına benzer bir bayrağı olması, okullarında Türkçe'nin okutulması Türk kültürünün geliştirilmesinin sağlanması gibi güvenceler vermiş olmakla birlikte, bunların birçoğunu hiçbir zaman uygulamamışlardır. Tayfur Bey, anlaşmadan hemen sonra 2 Kasım 1921'de TBMM'de Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etmiş, Paşa bu ziyarette Tayfur Bey'e şu açıklamaları yapmıştır:

"Memleketimizin içinde didiştigi davaları biliyorsunuz. Dünya bizimle muhasama halinde bulunduğu bir durumdayız. Böyle bir zamanda Avrupa'nın büyük devletlerinden birisi olan Fransızlarla bir anlaşma yaptık. İşgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis, Antep'i tahliye edecek ve bize harp malzemesi de verecekler. En mühimi Mersin limanını bize iade edeceklerdir. Bu arada İskenderun sancağı ve havalisinin tahliyesi üzerinde büyük gayret sarf ettikse de şimdilik hiçbir şey yapamadık. Ancak orası için hususi bir idare tatbik edeceklerini taahhüt altına alabildik. İnşallah ileride sizleri de kurtaracağız. Şimdi memleketinize giderek çalışırsınız..."⁴⁷

⁴⁶ Bige Yavuz, "1921 Tarihli Türk Fransız Antlaşması'nın Hazırlık Aşaması", *Atatürk Dönemi Dış Politikası*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000, s. 209-212.

⁴⁷ Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin...*, s. 60-63.

Ankara Antlaşması, Türk halkının ümitlerini gelecek zamanlara atması itibarı ile Türklerde büyük üzüntü yaratmıştır.⁴⁸ Bununla birlikte, Türk Millî Mücadelesi'nin kısmen de olsa başarılı olması Hatay Türklerinde buruk bir mutluluk yaratmıştı.

Hatay Türklerinin üzüntü ve endişelerinin yersiz olmadığı, Ankara Antlaşmasının hemen akabinde Fransızların bölgedeki uygulamaları ile anlaşılmıştır. Fransızlar aldıkları karar uyarınca; Antakya'nın güneyindeki Bayır, Bucak ve Hazine nahiyeleri Alevi Devletine, Kilis ve Antep'in güneyindeki diğer Türk bölgeleri de Halep Devletine katmışlardır. Fransızlar bölgedeki hakimiyetlerini sürekli kılmak adına böl-parçala-yönet politikasını uygulamaya başlamışlardır. Bunun yanında bir diğer sorun, Türklere karşı gerçekleştirilen acımasız uygulamalardır. Birçok masum Hataylı Türk, mahkemeye bile çıkarılmadan idam edilmekte, türlü işkenceler görmekteydi.⁴⁹

Ayrıca Fransız idarecileri, bölgede etnik ve dini farklılıkları körükleyerek bu durumdan kendi çıkarları doğrultusunda istifade etmiş, bununla birlikte bu uygulamalarını kamufle edebilmek için de Antakya'da etnik grupların oluşturacağı, sözde iktisadi ve içtimai maksatla bir gençlik teşkilatı kurmuşlardı. Adını "Selamet-i Belde" koydukları bu teşkilat fazla itibar görmemiş, bir müddet sonra cemiyet üyeleri arasında anlaşmazlıklar çıkmış, cemiyetin Türk üyelerinin yabancıların tesirine karşı çıkması ve reisleri Samih Azmi'nin Ankara'ya gitmesi üzerine cemiyet kapanmıştır.⁵⁰

Yine Fransız manda idaresi, "İskenderun Müstakil Sancağı"nı kurmak suretiyle kendisinin Ankara Antlaşması'na sadık kaldığını ortaya koymaya çalışmış fakat burada da Fransız oyunu ortaya çıkmış, 1921 yılında fevkalade komiserin bir kararnamesi ile Sancak Halep yönetimine bağlanmış, yönetici tayinlerinin bu devlet tarafından yapılması ile yönetimde Türklerin etkinliği azaltılmıştır.

Bu dönemde mevcut oluşumu ve Fransız idaresini hoş görmeyenler ve tedirgin olanlar Adana ve Mersin'e göç etmeye başlamıştı.⁵¹ Bunlardan biri olan Tayfur Bey'de Adana'ya dönmüştü. Bir süre sonra Adana'da ciddi bir nüfusa ulaşan Hataylılara hizmet amacıyla bir cemiyet kurmaya karar verilmiş ve Adana'nın kapalı çarşısında manifaturacılık yapan Antakyalı Affan Efendinin mağazasında Tayfur Sökmen, Samih Azmi Ezer, Rasim Yurtman, Nuri Aydın, İdris Antaki ve kayınbiraderi Nusret Beylerin yaptığı toplantı sonucu "İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" Samih Azmi Bey'in başkanlığında gayri resmi olarak kurulmuştur.⁵²

Hatay Türkleri yeniden Türkiye'ye bağlanma mücadelelerini sürdürürken, Anadolu'da yaşanan Türk Millî Mücadelesine de kayıtsız kalmamış ve bu mücadeleye destek için elinden geleni de yapmışlardır. Örneğin Antakya'da Müftüzade Hacı Sakıp Efendi

⁴⁸ Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, s. 6-7.

⁴⁹ Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 346.

⁵⁰ Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, s. 7; Akçora, *Hatay'ın Anavatan'a...*, s. 345.

⁵¹ Akçora, *Hatay'ın Anavatan'a...*, s. 345-346.

⁵² Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin...*, s. 66- 67.

öncülüğünde faaliyet gösteren Hilal-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti, Türk ordusuna yardım için bir kampanya başlatmış, Mart 1922'de bir portakal müzayedesini ile başlayan yardım kampanyasında 16.781 lira toplanmış ve bu para Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti adına, Adana Osmanlı Bankası'na gönderilmiştir.⁵³

Bu arada Fransız yüksek komiserliği, Suriye'deki çok parçalı yapının yönetimde yarattığı sakıncaları gidermek için 28 Haziran 1922'de Suriye topraklarında kurdukları devletçikleri birleştirip "Suriye Devletleri Federasyonu" adıyla tek devlet haline getirmiş ve başkanlığına da 29 Haziran 1922'de "Suriye Devletleri Federasyonu Başkanı" sıfatıyla Antakyalı Suphi Bereket'i getirmiştir.⁵⁴

Bu yılın sonlarında Fransızların Sancakta yaşayan Türklere uyguladıkları baskı artmış ve bu uygulamalara karşı bir uyarı olmak üzere Hassa üzerinden geçen Türk çeteleri Kırıkhan-Amik bölgesinde Fransızlara baskınlar düzenlemişlerdir. Bu dönemde Fransa'nın Türkiye sınırında askeri yığınak yapması üzerine, Türkiye'de karşı tedbir olarak güney sınırında askeri yığınak yapmıştı.

Hatay'ın Türkiye'ye katılma mücadelesinde Türk basını da aktif rol oynamıştır. Örneğin; Aralık 1922 de Çukurova'da yayınlanan gazeteler, Antakya-İskenderun bölgesini talep eden bir kampanya başlatmışlardı. Gazeteler, Ankara Antlaşması ile çizilen sınırların mantıksız olduğunu, çünkü bu anlaşma ile yarım milyon Türk'ün Suriye'de bırakıldığını ve bu şekilde de yeni bir Alsas-Loren yaratıldığını sayfalarına taşımışlardır.⁵⁵

Hatay için yapılan mücadele sürerken, Türk Millî Mücadelesi başarıyla sonuçlanmıştı. Bu zafer sonrası 27 Ekim 1922 tarihinde İtilaf devletleri, TBMM Hükümetini Kasım 1922'de Lozan'da toplanacak olan barış konferansına katılmak üzere davet etmiş, TBMM'nin bu daveti kabul etmesi sonrası da burada izlenecek siyaset konusunda görüşmeler yapılmıştır. Konferansa gönderilecek heyetin görüşmelerde esas alması ve gerçekleştirilmesi istenilen Suriye sınırı ise "İbn-i Hani'den başlayarak Harim-Müslimiye-Meskene ve sonra Fırat yolu-Deyrizor ve sonunda Musul ili güney sınırına ulaşır" şeklinde tanımlanmış ve sınırın düzeltilmesine imkân oranında çalışılacağı vurgulanmıştır.

Bu görüşmeler sırasında 2 Kasım 1922 günü Çankırı Mebusu Neşet Kazım Bey, TBMM Başkanlığına Hatay ile ilgili bir önerge vermiştir. Önergede; Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından bu yana bir yıl geçtiği, Antakya ve havalisinde Fransız Hükümetince mahalli bir idarenin kurulması anlaşma hükmü olduğu halde, bu konuda hiçbir işlem yapılmadığı belirtilerek ve bu hususun acilen temini için gerekli girişimlerin yapılması talep edilmiştir.

⁵³ Tekin, *Hatay İşgal Yılları...*, s. 127.

⁵⁴ Mehmet Tekin, *Dünden Bugüne Suriye ve Türkiye Suriye İlişkileri*, Adana: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 153.

⁵⁵ Tekin, *Dünden Bugüne...*, s. 156-157.

Mecliste cereyan eden müzakereler sırasında Antakya-İskenderun bölgesinden Meclis'e, sınırlar dışında kalan halkın haklı isteklerini yansıtan istirhamnameler gönderildiğini belirten ve bunların okunmasını isteyen bir önerge verilmesi üzerine, gönderilen telgraf ve istirhamnameler, TBMM'nin Antakya-İskenderun bölgesinin temsilcileri Karamürselzade Tayfur Ata, Masaracızade Samih Azmi ve Vehbizade Rasim beylerin de dinleyici olarak katıldıkları 3 Kasım 1922 günkü oturumunda okunmuştur. Bunlar; "Reyhaniye ve Havalisi Heyet-i Merkeziye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" Reisi Karamürselzade İnyet Şevki ve hemşerileri tarafından imzalanan aynı zamanda temsilcilerin yetki belgesi niteliğinde olan telgraf, Antakya'nın ve nahiyelerinin ileri gelenleri tarafından gönderilen ikinci telgraf, İskenderun'dan gönderilen telgraf, Belen Türk Murahhası ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti Başkanı Müftü Esseyyid Mehmet ve arkadaşları tarafından çekilen telgraflardır.

Bu girişimden sonra sancak Türklerinin Ankara'yla teması kesilmemiş, bir süre sonra Antakya bölgesinin genel vekili Halep eski mebusu Türkmenzade Ahmet Ağa, TBMM Hükümetine Türkiye ile Fransa arasındaki Ankara Antlaşmasına kadar millî istiklal aşkıyla büyük fedakarlıklar içinde çalışan bu yüzden anavatana büyük yararlar sağlamış olan Antakya ve havalisinin, I. Dünya Savaşı sonunda işgal edilmemiş olmasının yanı sıra her yönüyle bir Türk memleketi olduğunu, dolayısıyla hükümetten bölgelerinin anavatandan ayrı tutulmamasını istirham eden bir telgraf göndermiştir. Yine Antakya, İskenderun, Belen, Reyhaniye ve havalisi Türkleri, Lozan Barış Görüşmelerinin başladığı 20 Kasım 1922 tarihinde davaları konusunda TBMM'yi bilgilendirmek amacıyla bir beyanname hazırlamış ve Aralık 1922 başlarında bu beyannamayı Meclis başkanlığına göndermişlerdir. Bu beyannamede, Sancağın ve Sancakta yaşayan Türklerin içinde buldukları durumu, davalarının siyasi, tarihi, coğrafi, ırki, ekonomik temellerini, Türkiye'den beklentilerini ayrıntılı olarak ortaya koymuş ve İskenderun ve Antakya havalisinin kurtarılması için istirhamda bulunmuşlardır.⁵⁶

Lozan'da barış görüşmeleri devam ederken müttefikler bölgede bir Ermeni yurdu kurulması konusunda da baskı yapmışlar, bu ve benzeri dayatmalar yüzünden 4 Şubat 1923 günü görüşmeler kesintiye uğramıştı. İsmet Paşa'dan aldığı bilgiler ışığında durumu değerlendiren Mustafa Kemal Paşa, öncelikle savaşa hazır olunması emrini vermiş, bunun ardından hem içeride kamuoyunun dikkatini bu konu üzerine yoğunlaştırmak, hem de dışarıya Türk Milletinin yekvücut ve ayakta olduğu, baskılara boyun eğilmeyeceği mesajını vermek amacıyla bir yurt gezisine çıkmıştır.⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa'nın Adana'ya geleceği öğrenildiğinde, Adana ve civarında yaşayan Türkler hazırlığa başlamışlardır. Törende 200 kişi kadar olan Hataylı Türklerle de bir yer verilmişti. Atatürk'ü karşılama töreninde, matem sembolleri gibi baştanbaşa siyahlara bürünmüş bir küme kadın içindeki iki levha taşıyan ikişerden dört kız birdenbire yolun

⁵⁶ Tekin, *Hatay İşgal Yılları...*, s. 132-142.

⁵⁷ Tekin, *Hatay İşgal Yılları...*, s. 147.

ortasına dikilmiş ve ellerindeki bu iki levhada “Antakya ile İskenderun” ve “Gazi Baba Bizi de Kurtar” yazıları vardı. Hanımların önündeki Antakya Şeyhköylü ve Adana Öğretmen Okulu öğrencilerinden 19 yaşındaki Ayşe Fitnat, kağıtsız, yapmacıksız, ruhtan gelen ruha giden aşağıdaki nutku söylemişti:

“Selam sana ey şarkın hale-i ikbali büyük halaskarımız!

Hürmet sana ey İslamiyet’i kurtaran büyük Gazimiz!

Ey Zulümleri yıkan, mazlumları sevindiren Türk Kahramanı!

Ey ağlayan masum gözlerin, sızlayan Türk kalplerinin dermanı!

Kudümünle bugün Adana’da yeni bir hayat tecelli ediyor!

Parlak bir ümidi istikbal doğuyor.

Fakat ve esefa ki,

Adana’nın güzel bir parçası olan

Zavallı Antakya ve İskenderun’da

Yüzbinlerce hemşeriler düşman çizmeleri altında sürünüyor,

Mini mini Türk yavruları boğazlanıyor!

Ey Ulu Gazi Bizi kurtar!

Ey Ulu Gazi Bizi kurtar!

Ey Ulu Gazi Bizi kurtar!

İşte biz Antakyalı ve İskenderunlular

Sevinerek ayağının altında ölmek istiyoruz.

Eminiz ki ruhumuz sizi Antakya muhitine götürecektir,

Afitab-ı Kemal orada bütün kuvvetiyle tecelli edecektir.

Yaşasın Ulu Gazimiz!

Yaşasın Şanlı Ordumuz!

Yaşasın Büyük Türk Milleti!...”

Orada bulunan dönemin yazarlarından İsmail Habib Sevük bu olayı şu şekilde nakletmiştir: “Bu sanki kelime şekline girmiş bir feryat, söz şekline girmiş bir hıçkırıktı. Söyleyen değil, inleyen o esmer kız, sanki vatandan ayrı kalan o beldelerin tekellüme gelmiş bir ruhu, o beldelerin ağlayan ve ağlatan bir maneviyatıydı. Paşa’nın gözü nemli, diğer bütün gözler ise, hıçkırarak söyleyen kızın kirpiklerinden yuvarlanan katreler gibi, diğer bütün gözler, kadınıyla erkeğiyle, ihtiyarıyla, genciyle, zabitiyle, siviliyle hep ağlıyor, hep ağlıyordu.

Sanki bugün kafilenin ve bütün bu mahşeri izdihamın çalkalanan meserret havası, bu Antakyalı kızın beş dakikalık hıçkırığıyla birdenbire uçmuş ve ciğerlerimize birdenbire vatan mateminin havası dolmuştu. Bu inleyen kıza Paşa'nın verdiği cevabı, artık bütün cihan öğrendi:

“Kırk asırlık Türk Yurdu düşman elinde esir kalmaz.”⁵⁸

Bu sırada Suriye'deki Türk yanlısı gelişmeler, 1922 sonlarındaki askeri yığınaklar ve Lozan görüşmelerin etkisiyle artan İngiliz-Fransız yakınlaşmasının bir sonucu olarak 11 Nisan 1923'te General Tudor, Şam'ı ziyaret etmiş ve Fransız yetkililer ile görüşmeler yapmıştı. Bunun ardından Suriye'deki Fransız kuvvetleri Türkiye-Suriye sınırına yöneltilmiştir. Bu hamle, hem Suriye sınırları içindeki Türk yanlısı hareketlere yönelik bir gözdağı, hem de Lozan'da devam etmekte olan görüşmeleri etkileme gayesiyle yapılan bir gövde gösterisi ve hem de özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın büyük yankılar uyandıran güney gezisine cevap niteliğinde bir girişimdi. Bu gelişmeler üzerine Türkiye, Sancaktan çekilip silahlarını bırakmış olan mücahitlerden bir kısmının sınırı geçip Suriye içlerinde bazı eylemler yapmalarına göz yummuştur. O dönemde Adana'da Şükrü Oğuz tarafından yayımlanan ve Hatay Türklerinin sesi olan *Altınöz* gazetesinde yer alan yazılardan anlaşıldığına göre, özellikle Hassa'nın Söğüt ve Hacılar bölgelerinde, Karasu ve Asi vadilerinde Türk çeteleri ile Fransız kuvvetlerinin çatışmaları eksik olmamıştır.⁵⁹

Bu dönemde Antakya, İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bölgenin kurtuluşu için fiilen siyasi girişimlerde bulunuyordu fakat bu iş bireysel çabalarla ya da gayri resmi bir cemiyette çözümlenemeyecek boyuttaydı. Nitekim Adana Valisi Refet Bey, bir sohbet sırasında Tayfur Bey'e gayri resmi cemiyet olamayacağını ve cemiyetler kanunu gereğince cemiyetin resmîyet kazanması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine gerekli kolaylıklar sağlanmış ve 30 Mayıs 1923 tarihinde “Antakya-İskenderun Yurdu Cemiyeti” adıyla bir cemiyet kurmak üzere Adana valiliğine beyanname verilmiş ve kuruluş gerçekleşmiştir. Kurucu heyetin içinde; Tayfur Bey, Samih Azmi, Şükrü Oğuz, İzzettin Çavuş, Ferit Cemal, Ali Kurşun, İdris Antaki, Suphi Dağlı, Hacı Hamza'nın Oğlu, Vasfi Bolat, Vehbizade Rasim, Affan Efendi, Hacerzade Mustafa Efendi de bulunuyordu. Adana Türk Ocağı'nda kurulan cemiyetin başkanlığına Tayfur Bey, ikinci başkanlığına Selameti Belde Cemiyeti başkanı Samih Azmi ve sekreterliğe *Altınöz* gazetesi sahibi Şükrü Oğuz Beyler seçilmişti. Antakya-İskenderun Yurdu'nun (önceki adıyla Antakya, İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) tüzük ve beyanname 5 Haziran 1923'te onaylanarak kuruluş resmîleşmiş oldu. Cemiyet, Hataylıların haklı davasını duyurmak ve Sancak'ta bulunan Türklerle münasebeti devam ettirmek amacıyla

⁵⁸ İsmail Habib Sevük, *O Zamanlar 1920-1923*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2014, s.263-264; Süleyman Hatipoğlu, “Hatay Davasında Üç Kadının Yeri ve Önemi”, *Anavatana Katılışının 80.Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildiriler (4-6 Nisan/2019/ Hatay)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020, s. 2039-2041; Tekin, *Hatay İşgal Yılları...*, s. 148-149; Mehmet Tekin, *Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen*, Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 47; Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin...*, s. 69-70; Akçora, *Hatay'ın Anavatan'a...*, s. 346-347; *Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları*, s. 7.

⁵⁹ Tekin, *Hatay İşgal Yılları...*, s.150.

“Altınöz” adlı bir gazete çıkarıyordu. Bu gazete daha önce Hassa’da, çete ve Kuvâ-yı Milliye mücadelesi sırasında yayınlanmaya başlamış bir mücadele organıydı. Burada da aynı isimle mücadelesine devam etmeye başlamıştı.⁶⁰

Antakya-İskenderun Yurdu Cemiyeti'nin amacı; TBMM Hükümeti'nin dikkatini sürekli olarak Antakya-İskenderun üzerine çekmek, Hatay'dan Adana'ya göç eden kişilere gereken yardımları yapmak için hükümet nezdinde teşebbüslerde bulunmak, onlara iskan sağlamak, çıkardıkları *Altınöz* gazetesi ile Hatay halkının Türkiye'ye olan meylini kuvvetlendirmek idi.⁶¹ Adana'da kurulan Antakya-İskenderun Yurdu ile başlayan mücadele Hatay kurtuluş mücadelesinin bir diğer safhasını oluşturmuştur. Bu mücadelede özellikle Cemiyetin çıkardığı *Altınöz* gazetesi çok mühim bir rol oynamıştır. Hatay'ın her tarafından gönderilen haberlerle, Fransızların Hatay'ın Türk halkına uyguladığı mezalim, Türkiye kamuoyuna günü gününe aktarılmakta idi. *Altınöz* gazetesi, Türkiye'de yayınlanan bütün gazetelere gönderilir, bu şekilde bütün Türk gazeteleri buradan aldığı haberleri kendi gazetelerinde yayımlayarak, Hatay meselesini gündemde tutar ve Türk kamuoyunun Hatay'la ilgilenmesini sağlarlardı. Aynı zamanda bu gazete, Hatay halkının kurtuluş hakkındaki ümitlerinin kuvvetlenmesine yaptığı etki ile Türkiye'nin Hatay'la, Hatay'ın da Türkiye ile alakasının devamının sağlanmasında etkili olmuştur.⁶²

Bu arada, Lozan'da heyetler arasında görüşmelerin tekrar başlamasıyla tedirgin bekleyiş gerginliğe dönüşmüştü. Bu gergin ortamda İsmet Paşa 23-24 Nisan 1923 günleri Fransız delegesi General Maurice Pelle ile görüşerek yapılacak anlaşmaya Ankara Antlaşması'nın bütün ekleriyle yürürlükte kalması kaydının konulmasını istemişti. Pelle, anlaşmanın manda idaresi altındaki Suriye ülkesini temsil eden Fransa ile Türkiye arasında imzalanmış ikili bir komşuluk anlaşması ve mahalli bir belge olduğuna dikkat çekerek, bu anlaşma hükümlerinin Fransa tarafından tamamen uygulandığını ve uygulanmaya devam edeceğini belirtmiş ve Türkiye-Suriye sınırını belirleyen ikili bir anlaşma olan İtilafname'nin sekiz devletin katıldığı Lozan Antlaşması'nda teyit edilmesinin sorunlar doğurabileceğini ifade etmiştir. Pelle'nin bu görüşünü İngiltere ve İtalya'da desteklemiştir. Bu gelişme üzerine Rauf Bey, İsmet Paşa'ya 10 Mayıs 1923 tarihinde bir telgraf çekerek hükümetin, Antakya ve İskenderun'un durumunun bir mektup veya beyanname ile teyit edilmesiyle bu sorunun aşılabileceği görüşünde olduğunu bildirmiştir.

Barış görüşmelerinin sonuna yaklaşıldığında, 10 Temmuz 1923 tarihinde Antakya'dan Lozan'a, sulh konferansına hitaben Fransızca kaleme alınmış son bir beyanname gönderilmiştir. Son bir ümit çırpınışı olan ve Türklerin, yabancı milletlerin kölesi veya onlara bağlı yaşamayı asla kabul etmeyeceğine, halis Türk bölgelerinden olan

⁶⁰ Tekin, *Hatay Devlet Reisi...*, s. 48-49; Hatipoğlu, *Cumhuriyet Dönemi...*, s. 361; Tekin, *Hatay İşgal Yılları...*, s.151.

⁶¹ Konuralp, *Hatay Kurtuluş...*, s. 139.

⁶² Konuralp, *Hatay Kurtuluş...*, s. 140-141.

İskenderun ve Antakya'da asırlardan beri Türkçe konuşulduğuna, Ankara Antlaşması ile bu toprakların Türk mıntıkası olduğunun kabul edildiğine, şayet Lozan'da bunun aleyhine bir karara varılırsa, Türklerin millî gayelerini elde etmek için harekete geçmeye karar verdiklerine dikkat çeken ve bu yüzden Fransız hükümetinden bu toprakların Türkiye'ye iade edilmesini rica eden bu beyannameninde, bir etkisi olmamıştır. Bu arada Lozan'da 24 Temmuz 1923 günü görüşmeler sonuçlanmış ve beklenen barış antlaşması imzalanmıştır. O güne kadar Ankara Antlaşması henüz Fransız Meclisince onaylanmamış, Türk temsilciler heyeti Lozan'a giderken kendilerinden hükümet tarafından istenen, Suriye sınırının düzeltilmesi ve sınırın İbni Hani Burnundan başlayarak Harim-Müslimiye-Meskene ve sonra Fırat yolu-Deyrizor istikametinden Musul ili güney sınırına ulaşacak şekilde düzenlenmesinin sağlanması konusunda da hiçbir sonuç alınamamıştı. Bununla birlikte, Lozan Barış Antlaşması'nın üçüncü maddesi ile Ankara Antlaşmasıyla belirlenmiş olan Türkiye-Suriye sınırının aynen kabul edilmesi ile Ankara Antlaşması, Fransa tarafından dolaylı olarak onaylanmış oldu. Fransa delegesi General Pelle de bu madde ile ilgili olarak İsmet Paşa'ya teklif mektubunda ve ekli beyannamede, Lozan Antlaşması'nın Ankara Antlaşması'nı hiçbir şekilde zedelediğini, Fransa'nın Lozan'la birlikte Ankara Antlaşmasını da tasdik ettiğini, böylece bu anlaşma ve eklerinin tümüyle yürürlükte olduğunu bildirmişti.⁶³

Lozan Antlaşması ile de Türkiye'ye katılamamak, Hatay Türklerinde büyük bir üzüntüye sebep olmakla birlikte Hatay mücadelesinde, 1939'da Hatay'ın Türkiye'ye yeniden bağlanmasına kadar sürecek yeni bir mücadele evresi başlamıştır.

5. Sonuç

Etnik ve kültürel yapısı, stratejik konumu ile tarih boyunca ilgi çeken Hatay ve çevresi bu özellikleri ile birçok mücadeleye sahne olmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında da birçok görüşme, anlaşma ve mücadeleye konu olan Hatay, yapılan anlaşmalarla Fransa'nın payına düşmüştür.

I. Dünya Savaşı sonlarında, Halep'in kuzeyinde Haritan'da, Osmanlı Devleti adına son başarılı müdafaayı gerçekleştiren ve İngiliz ve Araplardan kurulu orduları Anadolu'ya sokmayan Mustafa Kemal Paşa, bu başarısı ile bölgenin Misak-ı Millî sınırları içerisinde kalmasını sağlamış ve bu bölge özelinde Türk sınırlarını belirlemiştir. Bu sınırlar O'nun ifadesi ile Türk süngüleri ile çizilen sınırlardır.

Mondros Mütarekesi sonrası atandığı Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı sırasında da Hatay'ın ve bölgenin işgale uğramaması için mücadele veren Mustafa Kemal Paşa, bu kısa süren görevi sırasında gösterdiği cesaret ve duruşla, bölge halkı üzerinde de etkili olmuş, Hatay halkının içinde zaten var olan vatan sevgisi, özgürlük ve bağımsızlık ruhunu ateşlemiştir.

⁶³ Tekin, *Hatay İşgal Yılları...* s. 151-154.

Mustafa Kemal Paşa, askeri birliklerin takviye edilmesi, askeri teçhizatın elde tutulması vb. gibi aldığı tedbirler, Ali Cenani Bey'e söylediği gibi milletin teşkilatlar kurarak kendini koruması gerektiğini ve bunun için gerekli silahların kendisi tarafından sağlanacağı veya güvendiği subaylara verdiği çete savaşı için hazırlanın, emrinde olduğu gibi halkı yönlendirmesi ile burada mücadelenin fitilini ateşlemiştir.

Hatay halkı bu bilinçle işgale karşı direnişe geçmiş ve hatta Türk Millî Mücadelesinin ilk kurşunu da bu mücadele sırasında Hatay Dört Yol'da 19 Aralık 1918'de Mehmet Kara tarafından atılmıştır.

Hatay, Misak-ı Millî sınırları içerisinde olmasına rağmen, Türk Millî Mücadelesinin başarıya ulaşabilmesi uğruna, Ankara Antlaşması ile Fransız mandasına bırakılmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, bu anlaşmaya Hatay Türklerinin haklarını koruyacak ve Hatay için özerklik sağlayacak hükümler koyduran Türkiye, Hatay Türklerinin benliklerini koruyup ileride yeniden Türkiye'ye katılımları için zemin oluşturmuştur. Bu düzen daha sonra Lozan Antlaşması ile teyit edilmiş olmakla birlikte bu süreç ve sonrasında, Hatay Türkleri tarafından önce askeri ve daha sonra siyasi ve kültürel sahada sürdürülen Hatay mücadelesi devam etmiştir.

Mehmet Kara ve Tayfur Sökmen, Ahmet Türkmen, Nuri Aydın Konuralp, Kara Hasan Paşa ve daha adını sayamadığımız binlerce kahraman tarafından örgütlenen ve gerçekleştirilen Hatay mücadelesi; işgale direniş, Türkiye'den ayrılmama ve tekrar Türkiye'ye katılma aşamalarından geçerek ancak, bu mücadeleyi ömrü boyunca destekleyen ve "Hatay benim şahsi meselemdir" diyerek sahiplenen Atatürk'ün ölümünden sonra 1939'da nihayet bulmuştur.

Kaynaklar / References

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi.

Kitap ve Makaleler

Abadan, Yavuz. *Mustafa Kemal ve Çetecilik*, 2. Baskı, İstanbul: Varlık Yayınları, 1972.

Akçora, Ergünöz. Hatay'ın Anavatan'a İlhâkının Türk Dış Politikasındaki Yeri, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası -Makaleler-*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.

Atatürk'ün Bütün Eserleri 1915-1919, C. 2, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, C. II, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1991.

Atay, Falih Rıfki. *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs*, İstanbul: Yeni Gün Haber Ajansı Yayınları, 1999.

Bolat, Mahmut. "Mustafa Kemal Paşa'nın Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı Sırasında Mondros Mütarekesi ve Sonrası Oluşan Duruma Tepkisi ve Hatay'a Yönelik Faaliyetleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVIII/Özel Sayı (2018): 73-102.

Bolat, Mahmut. Fransa'nın Manda İdaresi Altında Suriye'nin Bölünmesi ve Aleviler Devleti, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Yıl: 27, Sayı: 93 (2020):143 -162.

Bolat, Mahmut. İşgalden Ankara Antlaşması'na Kadar Fransızların Hatay'da Uyguladıkları Politikalar (1918-1921), *Anavatana Katılışının 80.Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu (4-6 Nisan/Hatay) Bildiriler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020.

Cleveland, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi*, Türkçesi: Mehmet Harmancı, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

Dinamo, Hasan İzzettin. *Kutsal İsyan I*, İstanbul: May Yayınları, 1975.

Doğruer, Ahmet Sedat. *Yıldırım Ordularının Bozgunu Filistin'e Veda*, Osmanlıca'dan Günümüz Türkçesine Uyarlayan: Kemal Gurulkan, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2009.

Hatay Devleti Millet Meclisi Zabıtları, Hazırlayan Mehmet Tekin, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2009.

Hatipoğlu, Süleyman. "Cumhuriyet Dönemi Hatay Tarihi (1919-1985)", *Hatay Tarihi*, Hatay: T.C. Hatay Valiliği Yayınları, 2013.

Hatipoğlu, Süleyman. "Hatay Davasında Üç Kadının Yeri ve Önemi", *Anavatana Katılışının 80.Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildiriler (4-6 Nisan/2019/ Hatay)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020.

Hatipoğlu, Süleyman. "Millî Mücadele'nin İlk Kurşunu Hatay-Dörtyol'da Atıldı", *Hatay Tarihi ve Kültürü Üzerine Araştırmalar-1*, Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2016.

Kemal, Cemal. "Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne Tepkisi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 46 (2010): 367-400.

- Konuralp, Nuri Aydın. *Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi*, İskenderun: Hatay Postası Gazete ve Basımevi, bty.
- Lord Kinros. *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Türkçesi Necdet Sander, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994.
- Mehdiyev, Gaffar Çakmaklı. Ermenistan'da "Kilikya Ermenistanı" Algısı ve Ermenice Kaynaklarda "Küçük Ermenistan" Devleti Kurma Düşüncesi Üzerine, *Anavatana Katılışının 80.Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildiriler* (4-6 Nisan/April 2019/ Hatay), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2020.
- Melek, Abdurrahman. *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- Orbay, Rauf. *Cehennem Değirmeni- Siyasi Hatıralarım- I*, İstanbul: Emre Yayınları, 1993.
- Pehlivanlı, Hamit, Yusuf Sarınoy ve Hüsamettin Yıldırım. *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001.
- Sarınoy, Yusuf. Atatürk'ün Hatay Politikası I (1936-1938), *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası - Makaleler-*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2010.
- Selek, Sabahattin. *Anadolu İhtilali*, 4. Baskı, İstanbul: Burçak Yayınevi, 1968.
- Sevük, İsmail Habib. *O Zamanlar 1920-1923*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2014.
- Soyak, Hasan Rıza. *Atatürk'ten Hatıralar*, 6. Baskı, İstanbul: YKY, 2010.
- Soysal, İsmail. *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, I. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.
- Sökmen, Tayfur. *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- Tekin, Mehmet. *Dünden Bugüne Suriye ve Türkiye Suriye İlişkileri*, Adana: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Tekin, Mehmet. *Hatay Devlet Reisi Tayfur Sökmen*, Antakya: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Tekin, Mehmet. *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi (1918-1939)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.
- Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Türkmen, Ahmet Faik. *Mufassal Hatay Tarihi, Hatay Manda Tarihi-Silahlı Mücadele Devresi*, 4. Cilt, İstanbul: Tan Matbaası, 1939.
- Türkmen, Zekeriya. "Mustafa Kemal Paşa ve Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.16, S.47 (2000): 395-419.
- Yavuz, Bige. "1921 Tarihli Türk Fransız Antlaşması'nın Hazırlık Aşaması", *Atatürk Dönemi Dış Politikası*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2000.

Yazar Hakkında / About Author

**Doç. Dr. Mahmut BOLAT | Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi |
bolatmahmut[at]gmail.com | ORCID: 0000-0003-2276-6018**

Antakya'da doğan Mahmut Bolat, ilkokulu İnönü İlkokulunda orta ve lise eğitimini Antakya Lisesi'nde tamamlamıştır. 1990-1994 tarihleri arası Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinde Tarih Bölümünde lisans eğitimini tamamlayan Bolat, yüksek lisansını Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, doktora eğitimini ise Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünde yapmıştır. 1994-1997 tarihleri arası MEB'e bağlı okullarda öğretmenlik görevi sonrası 1997 tarihinde Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi'nde AİİT okutmanı olarak göreve başlamıştır. 2006 tarihinden itibaren Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi'nde okutman ve öğretim üyesi olarak görev yapan Bolat, halen aynı üniversitede Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde Cumhuriyet Tarihi öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

**Assoc. Prof. Dr. Mahmut BOLAT | Kırşehir Ahi Evran University |
bolatmahmut[at]gmail.com | ORCID: 0000-0003-2276-6018**

Mahmut Bolat was born in Antakya. He completed his primary school education in İnönü Primary School and his secondary and high school education in Antakya High School. Bolat completed his undergraduate education at Atatürk University, Faculty of Science and Letters, Department of History in 1994. He completed his master's degree at Erciyes University, Institute of Social Sciences, and his doctorate degree at Ankara University, Institute of Turkish Revolution History. After working as a teacher in schools affiliated to the Ministry of National Education between 1994-1997, he started to work as a lecturer of Atatürk's Principles and Revolution History at Gazi University Kırşehir Education Faculty in 1997. Bolat has been working as an associate professor of History of the Republic in the Department of History at the Faculty of Arts and Sciences at the same university.

